

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-19>

УДК 332.34

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

PECULIARITIES OF USE OF STATE OWNED LAND IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Пронько Людмила Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5633-9014>

Pronko Lyudmula

Vinnitsia National Agrarian University

Проаналізовано частку земель сільськогосподарського призначення державної форми власності переданої, згідно постанови Уряду, у комунальну. Розглянуто, встановлений, згідно ст. 117 Земельного Кодексу України порядок передачі Держгеокадастром земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність, який включає 6 етапів. Досліджено, що можливість розпоряджатися своєю землею є однією з умов ефективного розвитку нових об'єднаних громад, але лише за наявності обґрунтованої стратегії розвитку та конкретного поетапного плану дій на її виконання. Доведено, що процес передачі права розпорядження державними землями на місця може відбуватися лише за наявності розробленого механізму контролю за їх виконанням, а також забезпечення відкритості та прозорості роботи місцевих рад та їх голів. Обґрунтовано, що така передача має відбуватися за чітко розробленого плану використання та можливістю повернення таких земель до державної власності в разі зміни цільового призначення або неефективного використання. Неменш важливою проблемою є і належне функціонування ринку землі, оскільки ряд прогалин у законодавчій базі дають змогу змінювати власника, без фіксації формального факту купівлі-продажу землі. Доведено, що одним із способів збереження сільськогосподарських земель є встановлення контролю держави за ринком землі, шляхом створення Державного Земельного банку України, який виконуватиме функцію регулятора в земельній сфері.

Ключові слова: земля, сільськогосподарські землі, державна власність, територіальні громади, комунальна власність, децентралізація, ринок землі, законодавча база, земельний банк.

Land use issues have always been particularly relevant, as this resource is one of the most valuable. Since the beginning of our country's independence, issues related to the settlement of land relations and the efficiency of land use in Ukraine have been constantly raised, but there are still a number of unresolved issues and inconsistencies in this area. As of January 1, 2020, the area of agricultural land in Ukraine is 42.7 million hectares, or 70% of the total territory of the country, of which 32.5 million hectares, or 78.4% is the area of arable land. The share of state-owned agricultural land is 25.1%, which is 10.4 million hectares. According to expert research, the data of the State Statistics Service is not true, as currently the state does not own about 5 million hectares of land, which according to the law was put into private ownership for 20 years. During 2018–2019, according to the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the transfer of state-owned agricultural land to communal ownership of united territorial communities", 788 OTG received almost 1.7 million hectares of state land, but in practice failed to dispose of, because, as it turned out, most of the plots were leased and were subject to automatic prolongation. The ability to manage one's land is one of the key conditions for the development of new united communities, but this process must be implemented under the important condition of having a sound Territorial Community Development Strategy and a clearly defined action plan for its implementation. The developed Strategy should take into account the scheme of community planning and the purpose of its individual parts (land). These documents, together with the master plans of settlements, should be a priority in all subsequent decisions of local authorities. Only under such conditions is the transfer of land to communal ownership reasonable and logical, because then there is confidence in its rational use for the benefit of society. Otherwise, the possibility of changing the purpose of agricultural land, which will receive local councils, will lead to unsystematic use of community areas.

Keywords: land, agricultural lands, state property, territorial communities, communal property, decentralization, land market, legislative base, land bank.

Постановка проблеми. Питання використання земель завжди мали особливу актуальність, оскільки цей ресурс є одним із найцінніших. З початку незалежності нашої країни постійно порушуються питання щодо врегулювання земельних відносин та ефективності використання земельних ресурсів в Україні, але досі у цій сфері існують ряд невирішених завдань та неузгодженостей. Прийнятий 10 липня 2018 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» [11] можна вважати одним із законів, який сприяє формуванню раціонального механізму використання земель, розширенню повноважень органів місцевого самоврядування у сфері управління земельними ресурсами та, як наслідок, збільшенню надходжень до місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості управління земельними відносинами в умовах децентралізації влади та ефективності розвитку територіальних громад активно вивчаються в працях таких науковців, як В. Данькевича [6], Т. Зінчука [6], Г. Калетніка [18], О. Ковальчука [6] тощо. Питання використання і управління землями державної форми власності вивчали такі вітчизняні вчені, як: А. Даниленко, Ю. Лупенко [7], А. Третяк [17], Н. Третяк [17], Л. Паламарчук та ін. Порядок використання земель різної форми власності завжди залишається актуальним, а ряд питань – досі неузгодженими, незважаючи на спроби максимально врегулювати земельних ресурсів в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ефективності використання та передачі сільськогосподарських земель державної форми власності у власність територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Про необхідність передачі державних земель сільськогосподарського призначення територіальним громадам тривалий час активно дискутують науковці, експерти та управлінці. У Верховній Раді України зареєстровано ряд законопроектів щодо регулювання земельних відносин, однак остаточного рішення досі немає.

Станом на 01.01.2020 року площа сільськогосподарських угідь в Україні становить 42,7 млн га, або 70 % площі всієї території країни, з яких 32,5 млн га, або 78,4 % стано-

вить площа ріллі. Частка земель сільськогосподарського призначення, які знаходяться у державній власності дорівнює 25,1 %, що дорівнює 10,4 млн га [2].

За дослідженнями експертів, дані Держстату не відповідають дійсності, оскільки на даний час держава не володіє уже близько 5 млн га землі, яку відповідно до Законодавства [5; 9; 11] було виведено у приватну власність протягом 20 років (рис. 1) [8].

Упродовж 2018–2019 років, відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад» [8], 788 ОТГ отримали майже 1,7 млн. га державних земель, проте на практиці не змогли ними розпоряджатися, оскільки, як виявилось, передавалися здебільшого ділянки, що перебували в тривалій оренді та на умовах автоматичної пролонгації.

У 2019 році через незавершеність процесів формування ОТГ та інвентаризації земель, процес передачі земель державної власності було призупинено.

Чергове наведення ладу в земельних правовідносинах розпочалось із внесення змін до законодавства щодо обігу земель сільськогосподарського призначення (31 березня 2020 р.) і планування використання земель (17 червня 2020 р.).

16 листопада 2020 року Уряд ухвалив Постанову № 1113, яка передбачає передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну. Водночас відсутність врегулювання порядку набуття ТГ права власності на земельні ділянки поза межами населених пунктів, визначення меж ТГ та меж населених пунктів, що входять до їх складу, потребує додаткового унормування [3].

Відповідно до ст. 117 Земельного Кодексу, порядок передачі Держгеокадастром земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність визначено за наступними етапами:

Перший етап – звернення сільської, селищної міської ради (лише ці три рівні місцевого самоврядування) в особі сільського, селищного, міського голови до територіального органу Держгеокадастру в області із клопотанням про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність. Клопотанню має передувати рішення сесії

Що у держави залишилось із наявних **10,4 млн га** землі сільськогосподарського призначення державної власності

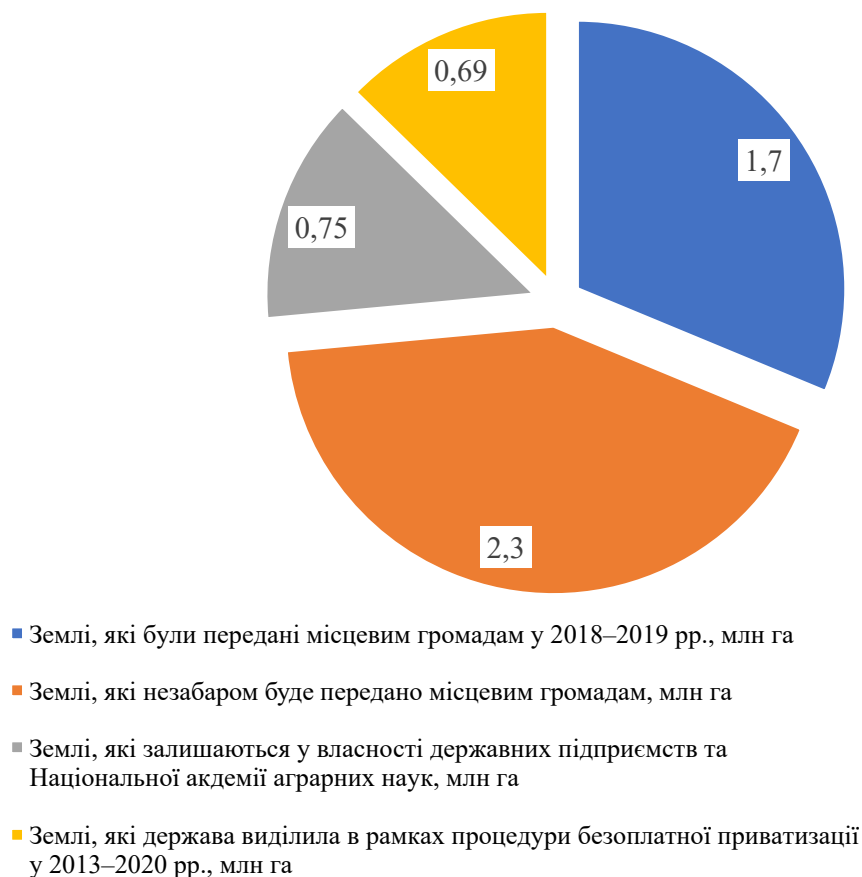

Рис. 1. Розподіл землі сільськогосподарського призначення державної власності

Джерело: сформовано автором за даними [2]

відповідної ради про звернення до територіального органу Держгеокадастру, яке згідно ст. 26 Закону України від 21.05.1997 № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування» [13] повинно прийматись виключно на пленарному засіданні відповідної ради.

Другий етап – видання територіальним органом Держгеокадастру наказу про проведення інвентаризації земель сільськогосподарського призначення державної власності на території відповідної громади (у разі необхідності формування земельних ділянок державної власності). На даний час інвентаризація земель проводиться по всіх областях України.

Третій етап – розроблення та погодження технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, обов'язкова державна експертиза документації із землеустрою (у випадках, встановлених законом), реєстрація земельних ділянок в Державному земельному кадастрі, затвердження відповідної

документації із землеустрою Головним управлінням Держгеокадастру в області.

Четвертий етап – реєстрація права власності (якщо така відсутня) держави в особі територіального органу Держгеокадастру в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень із обов'язковим зазначенням кадастрового номеру земельної ділянки, її місця розташування, площі, цільового призначення, відомостей про обтяження речових прав на земельну ділянку, обмеження у її використанні.

П'ятий етап – видача територіальним органом Держгеокадастру наказу «Про передачу земельних ділянок із державної власності у комунальну власність ОТГ», складання та підписання акта приймання-передачі земельних ділянок за кадастровими номерами. За вимогами ч. 3 ст. 117 ЗК до земель державної власності, відносять і землі, які не можуть передаватися у комунальну власність, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти

нерухомого майна державної власності, а також земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні органів державної влади, державних підприємств, установ, організацій, крім випадків передачі таких об'єктів у комунальну власність [5].

Згідно з даними Державного земельного кадастру, після передачі понад 2 млн га землі, в Україні залишається 750 тис. га землі державної форми власності сільськогосподарського призначення. Ця земля знаходиться на правовому титулі – постійного користування. Йдеться про землю Національної академії наук України, Міністерства оборони, Державної пенітенціарної служби, Міністерства освіти, а також колишніх державних підприємств Міністерства АПК, які сьогодні передані до Фонду держмайна на приватизацію.

Ці землі обробляють 1166 державних підприємств та установ по всій державі. Розподіл земель сільськогосподарського призначення між вищезгаданими відомствами виглядає наступним чином (рис. 2).

Як бачимо з рисунка, найбільша кількість земель зосереджено в користуванні Національної академії аграрних наук – 354 тис. га,

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства володіє 178 тис. га, а Міністерство освіти і науки – 77 тис. га. Найменша кількість земель сільськогосподарського призначення у відданні Фонду державного майна – 14 тис. га та Державного агентства водних ресурсів – лише 2,5 тис. га.

Разом з тим, перебування земельної ділянки державної власності у користуванні інших осіб, в тому числі на умовах оренди (окрім користування земельними ділянками державними підприємствами та установами) не перешкоджає їх передачі у комунальну власність ОТГ.

Шостий етап – державна реєстрація права комунальної власності на земельні ділянки за територіальною громадою в особі відповідної місцевої ради. Так, статтями 125, 126 ЗК передбачено, що право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав [5]. Право власності, користування земельною ділянкою оформлюється відповідно до Закону України від 01.07.2004 № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [10].

Рис. 2. Розподіл земель сільськогосподарського призначення між державними підприємствами та установами

Джерело: сформовано автором за даними [2]

Рішення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки у державну чи комунальну власність разом з актом приймання-передачі такої земельної ділянки є підставою для державної реєстрації права власності держави, територіальної громади на неї [5].

З викладеного вище зрозуміло, що правові механізми для передачі державних земель існують, а отже будь-яка територіальна громада може отримати державну землю у комунальну власність.

Прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [9], у поєднанні з Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель», сприяє формуванню повноцінного господаря на своїй території [11] та забезпечує дворівневу систему контролю за розпорядженням, використанням та охороною земель:

Перший рівень – органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за недопущенням порушень на своїй території (самовільне захоплення та не цільове використання земель).

Другий рівень – Держгеокадастр здійснює нагляд за діяльністю ОМС, а також контроль у громадах де ОМС не здійснює контрольні функції. Органи місцевого самоврядування отримали можливість включити до штату інспектора з контролю за використанням і охороною земель (за його відсутності, функції виконуватимуть інспектори Держгеокадастру)

Отже, основною метою процесу передачі земель державної власності до місцевих громад є передача права розпорядження основним природним ресурсом країни – землею – до місцевих органів виконавчої влади.

Зрозуміло, що можливість розпоряджатися своєю землею є однією з ключових умов розвитку нових об'єднаних громад, але цей процес повинен реалізуватись за важливої умови – наявності обґрунтованої Стратегії розвитку територіальної громади та чітко визначеного плану дій на її виконання.

Розроблена Стратегія має враховувати схему планування території громади та цільове призначення окремих її частин (земельних ділянок). Ці документи разом з генеральними планами населених пунктів мають бути пріоритетними при ухваленні всіх подальших рішень місцевої влади. Лише за таких умов передача землі в комунальну

власність є обґрунтованою та логічною, адже тоді з'являється впевненість у її раціональному використанні на користь суспільства.

В іншому випадку, можливість змінювати цільове призначення сільськогосподарських земель, які отримують місцеві ради, призведе до безсистемного використання територій громад.

Отже, визначена Стратегія сприятиме розвитку інфраструктури, підвищенню рівня якості надання освітніх та медичних послуг та покращить добробут населення територіальної громади. Але можливо це, в результаті збільшення дохідної частини місцевих бюджетів. Умовно, доходи бюджетів розділяють на: власні (податки і збори, визначені на законодавчому рівні, орендна плата за землю) та передані (надходження з державного бюджету на безповоротній основі). Тому, ефективне використання земель та їх якісний облік є одним із важливих завдань голів територіальних громад [8; 18].

Таким чином, протягом 2019 року лише від плати за землю до місцевих бюджетів Вінницької області надійшло 977 млн грн., темп росту в порівнянні до 2018 року становить 16 %. Додаткові надходження до місцевого бюджету від землекористувачів можливі і при підвищенні контролю за обов'язковою сплатою податку чи орендної плати за користування земельною ділянкою.

Крім залучення вже існуючих землекористувачів, ОТГ також можуть розпоряджатися вільними земельними ділянками, адже відповідно до глави 21 Земельного кодексу України [5], земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них, підлягають продажу окремими лотами на конкурентних засадах, або земельних торгах. Продаж прав на земельні ділянки є не тільки можливістю отримати найвигіднішу для територіальної громади орендну плату, а й основним інструментом залучення потенційного інвестора на територію ОТГ.

Отже, процес передачі права розпорядження державними землями територіальним громадам може відбуватися за наявності Стратегії розвитку ТГ, механізму контролю за її виконанням, тобто введення інституту державних уповноважених – префектів, які наглядатимуть за дотриманням інтересів держави на місцях, а також забезпечення відкритості та прозорості роботи місцевих рад та голів. Тоді, процес передачі буде відбуватися не автоматично, за бажанням будь-якого сільського голови, а з необхідними обґрунтуванням та

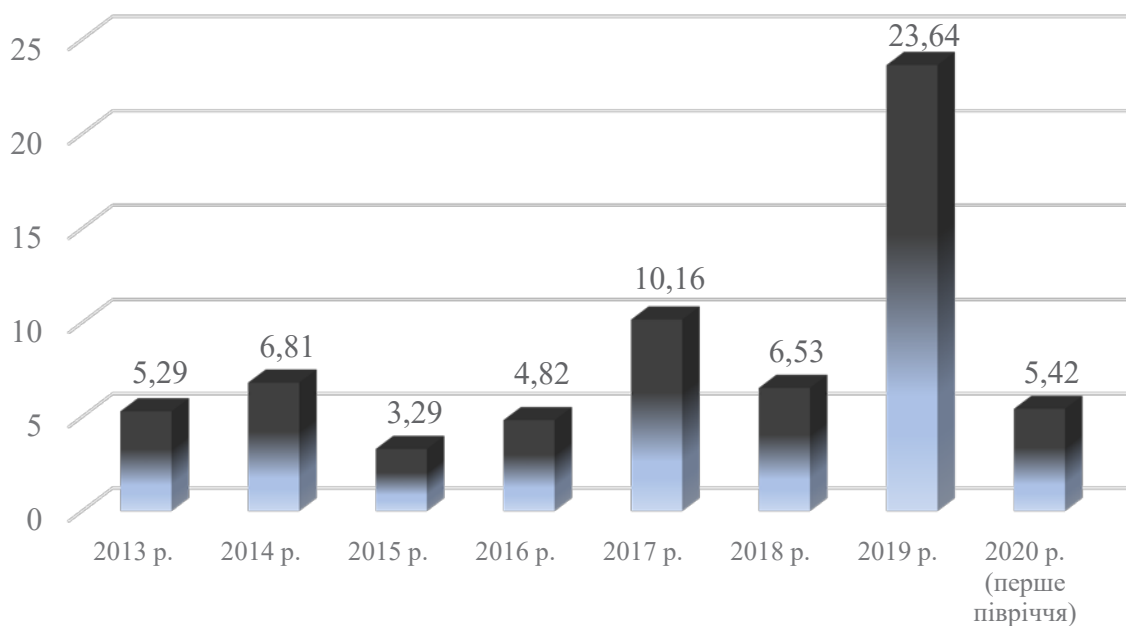

Рис. 4. Кількість переданих земель державної власності на умовах безоплатної передачі у Вінницькій області

Джерело: сформовано автором за даними [1]

ватизації – відсутній облік громадян, які скористалися правом безоплатної приватизації та інформація, хто і яку кількість земельних ділянок отримав.

Проаналізуємо, як здійснювався процес безоплатної приватизації земель державної форми власності у Вінницькій області з 2013 по 2020 рр. (рис. 4).

Як бачимо з рисунка, у 2019 році вінничани отримали безоплатно найбільшу кількість землі – майже 23,7 тис. га, що у 4,5 рази перевищує дані 2013 року.

Уникнути процесу безоплатної приватизації можливо шляхом встановлення державою законодавчого, економічного та адміністративного контролю за розподілом, користуванням та розпорядженням земельними ділянками та врегулювання земельних відносин [17].

На практиці контроль держави передбачає збереження у державній власності достатньої кількості земель для впливу на вартість землі та право пріоритетного викупу усіх земель, які виставляються на продаж чи надаються в оренду. Фактично це створення Державного Земельного банку України [7; 16], який виконуватиме функцію регулятора в земельній

сфері. Статутний капітал такого банку має формуватися, для початку, із земель-запасу та тих, які перебувають у користуванні державних установ і організацій, а це приблизно 5,7 млн га. Зрозуміло, що цього замало, так як виставити ці землі на продаж неможливо, але почати консолідацію державних земель усіх видів можна через встановлення мораторію на продаж, передачу в комунальну чи приватну власність державних земель усіх видів цільового призначення, в тому числі і сільськогосподарських, які зараз перебувають в користуванні державних органів, установ та якими розпоряджається держава.

Висновки. Отже, передача земель державної форми власності у власність територіальних громад сприятиме поліпшення їх фінансового стану та добробуту. Надані органам місцевого самоврядування повноваження – це велика відповідальність за ресурси своєї громади, тому доцільно раціонально та комплексно підходити до питань щодо управління територією та не забувати, що ресурси громади – це джерело задоволення потреб громади та створення привабливих умов проживання на їх території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головне управління Держгеокадастру у Вінницькій області. URL: <http://vinnytska.land.gov.ua/peredacha-zemel-hromadam/>
2. Державна Служба Статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html

3. Деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2020 року № 1113. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-postanovu-pro-peredachu-zemel-otg-roman-leshchenko>
4. Земельний банк вивчає світовий досвід. Аграрний тиждень. 31.12.2013. URL: <https://news.realt.ua/novosti-nedvizhimosti-2/zemlya-11/zemelnyy-bank-izuchaet-mirovoyopyt-89666.html>
5. Земельний кодекс України : Закон України № 1423-IX від 28.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
6. Зінчук Т.О., Данкевич В.Є., Куцмус Н.М., Ковальчук О.Д. Соціально-економічні особливості ринкового обігу сільськогосподарських земель: вітчизняний та європейський досвід. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. С. 49–62.
7. Лупенко Ю. Ліквідація державного земельного банку відтерміновує формування ринку сільськогосподарських земель в Україні. *Фінансове право*. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/agroproblem.html>
8. Передача земель з державної власності у комунальну : Практичний посібник від АМУ. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13006>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 27 травня 2021 року № 1423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#>
10. Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України. URL: <http://kmp.ua/uk/analytics/infoletters/what-is-worthy-of-note-in-draft-law-no-2194-on-deregulation-of-land-relations/>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні : Закон України від 10 липня 2018 року № 2498-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19>
12. Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин : Указ Президента України від 15 жовтня 2020 року № 449/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449/2020>
13. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Про ринок земель: проект закону України від 18.07.2011 р. № 9001. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6Y100A.html
15. Про розмежування земель державної та комунальної власності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-15>
16. Про створення Державного земельного банку : постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2012 р. № 609: Постанова втратила чинність на підставі постанови КМ № 418 від 10.09.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-2012-п>
17. Третяк А.М., Третяк В.М., Панчук О.Я. Нова модель земельного устрою в Україні у зв'язку із реформою місцевого самоврядування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. Київський науково-дослідний і проєктний інститут землеустрою, державне підприємство, Національний університет біоресурсів і природокористування України. 2017. Випуск 2. С. 3–12.
18. Kaletnik G., Honcharuk I., Yemchuk T., Okhota Y. The World Experience in the Regulation of the Land Circulation. *European Journal of Sustainable Development*. 2020.

REFERENCES:

1. Holovne upravlinnya Derzhheokadastru u Vinnyts'kiy oblasti [Main Department of the State Geocadastre in Vinnytsia region]. Available at: <http://vinnytska.land.gov.ua/peredacha-zemel-hromadam> (in Ukrainian)
2. Derzhavna Sluzhba Statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html (in Ukrainian)
3. Deyaki zakhody shchodo pryskorennya reform u sferi zemel'nykh vidnosyn Deyaki zakhody shchodo pryskorennya reform u sferi zemel'nykh vidnosyn: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 16 lystopada 2020 roku № 1113 [Some measures to accelerate reforms in the field of land relations: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 16, 2020 № 1113]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-postanovu-pro-peredachu-zemel-otg-roman-leshchenko> (in Ukrainian)
4. Zemel'nyy bank vyvchaye svitovyy dosvid. Ahrarnyy tyzhden'. 31.12.2013 [The Land Bank is studying world experience. Agrarian week. 12/31/2013]. Available at: <https://news.realt.ua/novosti-nedvizhimosti-2/zemlya-11/zemelnyy-bank-izuchaet-mirovoyopyt-89666.html> (in Ukrainian)

5. Zemel'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny № 1423-IX vid 28.04.2021 [Land Code of Ukraine: Law of Ukraine № 1423-IX of 28.04.2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

6. Zinchuk T.O., Dankevich V.E., Kutsmus N.M., Kovalchuk O.D. (2017) Sotsial'no-ekonomichni osoblyvosti rynkovoho obihu sil's'kohospodars'kykh zemel': vitchyznyanyy ta yevropeys'kyy dosvid [Socio-economic features of market circulation of agricultural lands: domestic and European experience]. *Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*, pp. 49–62. (in Ukrainian)

7. Lupenko Y. (2019) Likvidatsiya derzhavnogo zemel'noho banku vidterminovuye formuvannya rynku sil's'kohospodars'kykh zemel' v Ukrayini. Finansove pravo [Liquidation of the state land bank postpones the formation of the market of agricultural land in Ukraine. Financial law]. Available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/agroproblem.html> (in Ukrainian)

8. Peredacha zemel' z derzhavnoyi vlasnosti u komunal'nu: Praktychnyy posibnyk vid AMU [Transfer of state-owned land to communal: A practical guide from the AUC]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13006> (in Ukrainian)

9. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vdoskonalennya systemy upravlinnya ta derehulyatsiyi u sferi zemel'nykh vidnosyn: Zakon Ukrayiny vid 27 travnya 2021 roku № 1423 [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of the Management and Deregulation System in the Sphere of Land Relations: Law of Ukraine of May 27, 2021 № 1423]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#> (in Ukrainian)

10. Pro vnesennya zmin do Zemel'noho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv shchodo udoskonalennya systemy upravlinnya ta derehulyatsiyi u sferi zemel'nykh vidnosyn: Zakon Ukrayiny [On Amendments to the Land Code of Ukraine and Other Legislative Acts to Improve the System of Management and Deregulation in the Sphere of Land Relations: Law of Ukraine]. Available at: <http://kmp.ua/en/analytics/infoletters/what-is-worthy-of-note-in-draft-law-no-2194-on-deregulation-of-land-relations/> (in Ukrainian)

11. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vyrishennya pytannya kolektyvnoyi vlasnosti na zemlyu, udoskonalennya pravyl zemlekorystuvannya u masyvakh zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya, zapobihannya reyderstvu ta stymulyuvannya zroshennya v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 10 lypnya 2018 roku № 2498-VIII [On amendments to some legislative acts of Ukraine to address the issue of collective ownership of land, improving the rules of land use in agricultural land, prevention of raiding and stimulation of irrigation in Ukraine: Law of Ukraine of July 10, 2018 № 2498-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19> (in Ukrainian)

12. Pro deyaki zakhody shchodo pryskorennya reform u sferi zemel'nykh vidnosyn: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 15 zhovtnya 2020 roku № 449/2020 [On some measures to accelerate reforms in the field of land relations: Decree of the President of Ukraine of October 15, 2020 № 449/2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449/2020> (in Ukrainian)

13. Pro mistseve samovryaduvannya: Zakon Ukrayiny vid 21.05.1997 № 280/97-VR [On local self-government: Law of Ukraine of 21.05.1997 № 280/97-BP]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)

14. Pro rynek zemel': proekt zakonu Ukrayiny vid 18.07.2011 r. № 9001 [On the land market: draft law of Ukraine dated 18.07.2011 № 9001]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6Y100A.html (in Ukrainian)

15. Pro rozmezhuвання zemel' derzhavnoyi ta komunal'noyi vlasnosti: Zakon Ukrayiny [On delimitation of state and communal lands: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-15> (in Ukrainian)

16. Pro stvorennya Derzhavnogo zemel'noho banku: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 02.07.2012 r. № 609: Postanova vratyla chynnist' na pidstavi postanovy KM № 418 vid 10.09.2014 r. [On the establishment of the State Land Bank: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.07.2012 № 609: The resolution expired on the basis of the Resolution of the Cabinet of Ministers № 418 dated 10.09.2014]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-2012-p> (in Ukrainian)

17. Tretyak A.M., Tretyak V.M., Panchuk O.Y. (2017) Nova model' zemel'noho ustroyu v Ukrayini u zv'yazku iz reformoyu mistsevoho samovryaduvannya. Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel' [A new model of land management in Ukraine in connection with the reform of local self-government. Land management, cadastre and land monitoring]. Kyiv Research and Design Institute of Land Management, state enterprise, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, issue 2, pp. 3–12. (in Ukrainian)

18. Kaletnik G., Honcharuk I., Yemchuk T., Okhota Y. (2020) The World Experience in the Regulation of the Land Circulation. *European Journal of Sustainable Development*, vol. 9, no. 2, pp. 557–569.